

KÉRDÉSEK.

34. kérdés. Mi a nép nyelvében a következő szók jelentése, tartalma? *Sík, síkság, térhely, térség, tisztás.* Milyen tárgyakra mondja. *Mészöly Gedeon.*

35. kérdés. Milyen jelentésben használatos még az „izmos“ szavunk az „erős“ jelentésen kívül?

FELELETEK.

Feleletek a 19. kérdésre.

1. Nagykőrösi gazdálkodó családból származom, gyermek és ifjúkoromban bőségesen résztvettem minden paraszti munkában. Innen erednek idevágó (ha idevágó) ismereteim. Sok olyan mezei munka van, amelyekben az *elő* főnév igen gyakori használatra talál vagy legalább talált még az én gyermekkoromban. Pl. a vetésnél, kapálásnál, karaszolásnál, gyomlálásnál, egyelésnél, fattyazásnál, kukoricatörésnél, szőlőkötözésnél, szőlőszüretelésnél, stb. stb. Lássunk egy konkrét példát. Teszem a kukorikapálást. A kapás a sor végén áll munkába. Ha többen vannak, együtt indulnak. Ki-ki úgy igyekszik, ahogy tud, de mindig csak a saját sorában halad. Ha a sorok nagyon hosszúak, akkor nem kapálják egészen végig, hanem egy közepes hosszúságú szakasz megmunkálása után pár pernyi pihenőt tartanak, azután a következő sorokban visszafordulnak. Mindegy, hogy több munkás dolgozik-e vagy csak egy, avagy végighaladnak a so-

ron, illetve annak csak egy szakaszáig, azt az *egy* vagy *több sorból álló darabot, amit egy munkás a sor elejétől a visszafordulásig egyfolytában megmunkál, egy előnek* nevezik; viszont azt a kettős szakaszt, ami az induló végtől a visszafordulásig s onnan az indulóvéig tart, szóval a két előtt együtt mondják egy *fordulónak*. Az *elő* is, a *forduló* is nemcsak tért meghatározó kifejezések, hanem időt is jelentenek. Jelenti mindegyik azt az időszakaszt, ami szükséges a megfelelő szó által jelzett munka elvégzésére. Minduntalan elhangzanak ilyen kijelentések: „*egy előre* ne fogjunk olyan hosszú sort“. (a visszafordulásig kisebb szakaszt fogjunk); „fogjunk föl *egy előre* három sort“ (ki-ki három sort kapálva halad a fordulógig); „haladjunk *egy előre* a vadvkörtefáig“. A munka kezdetén megállapodnak abban, hogy minden munkás hány sort munkál meg *egy előre*, mert az ritkán fordul elő, hogy egy felnőtt munkás csak egy sorban haladjon. Ha gyermek is van a felnőttek között, minthogy az gyön-

gébb, mint amazok, azt mondják neki: „Te *egy előre* csak egy sort csinálsz, mink majd hármat“. „Ki-ki akkora előt fogjon, amekkorát elbír“. „En már nagyon fáradt vagyok, én csak két sort viszek *egy előre*“. (Míg a többi esetleg hármat vagy négyet.) Úgyes munkás azzal válik ki a többiek közül, hogy sokkal nagyobb *előt* fog, több sort munkál *egy előre*, mint a többiek, mégis egyszerre érkezik a fordulóhoz.

A fölhozott esetekben az *egy előre* [egyelőre] mindig egy bizonyos időszakaszt jelentett, olyan időszakaszt, ami most kezdődik, vagy amiben most vagyunk és egy bizonyos fordulópontig vagy megállásig tart. Nos, az irodalmi nyelvben is ez a jelentése az 'egyelőre' időhatározónak. Csakhogy a nagyvárosi emberek tudatában már kiveszett a szó jelentéséből az a járulékos képzetbaltalom, ami a parasztembereknél beleértődik. Mikor a városi ember azt mondja: „egyelőre beérem két szobás lakással, majd később, ha megnősülök, nagyobbat bérelek“, ő is egy olyan időszakaszt gondol, ami most kezdődik, vagy amit most él és ami egy bizonyos változásig, fordulatig tart. Ilyen alkalmazás is van. „Mikor X. Y. a háborúból hazatért, egyelőre ügynökösködött, majd, mikor az édesapja ráhagyta az üzletet, önálló kereskedő lett“. Megfelel ennek a parasztleletben a következő alkalmazás: „Mikor beesteledett, egy-előre csak két sort fogtam, hogy hamarább a végére érjek“. Mindkét esetben a *multra* alkalmaztuk az *egy előre* kifejezést.

Hogy a fönti magyarázat ki-elégítően fejt-e meg az egyelőre időhatározó eredetét, nem tudom, de jobb hijján magamnak is, tanítványaimnak is mindig ebből az összefüggésből magyaráztam a szó értelmét. Az *egyenlőre* időhatározót, mivel hogy helytelen, nem szükséges, nem is lehet magyarázni. Valószínűleg onnan ered, hogy a városi emberek nem ismerik az *elő* főnevet s így nem érzik, hogy az *egyelőre* időhatározóban két szó lappang: *egy* és *elő*. Ha ezt nem tudják, akkor kétségtelenül értelmetlennek kell találniok az *egyelő* szótöveget, igyekeznek tehát valami értelmet vinni a szóba azzal, hogy *egyelő* helyett *egyenlőt* mondanak. Noha az *egyenlőre* időhatározó, tekintve a szó jelentését, semmivel sem megnyugtatóbb, mint hogy abban meg a szótó értelmes ugyan, de nincsen összefüggésben a ragozott szó jelentésével. Az *egyenlő* semmit sem magyaráz meg abból, amit az *egyenlőre* időhatározóval akarunk mondani.

Szarvas.

Kiss Sándor.

2. Az *egyelőre* szó tüzetesen annyit jelent — nálunk —, hogy bizonyos reám váró munkatömegnek a közvetlen jövőben csupán *egy részét* végzem el egyhuzamban. A többi részét (amit szintén el kell végeznem) később. A szó eredete előttem annyira egyszerűnek látszik, hogy még az ellenkező véleményt se látom lehetőknek. Ugyanis: nálunk Nagykorőson, ha egy tábla kukoricát meg akarnak kapálni pl. négyen, akkor esetleg előre megszámlálják, hogy hány sor. Tegyük fel, hogy

40 sor. Minden kapás elvisz egyszerre 2 sort. Ekkor ezt mondják, „mögölössz e memsoká, mer az egész csak két forduló, mög égy-elő“. T. i.: a négy kapás egyszerre felfog 8 sort, mert egy két sort visz. Tehát egy *előben* elvisznek 8 sort, ha visszafordulnak, az a másik elő s a két elő képez egy fordulót, jelen esetben 16 sort. Az *elő* tehát jelenti azt a bizonyos számú vetemény sort, vagy szőlő utat, amennyit az épen ott dolgozó munkások egyszerre felfognak. Tehát ahol pl. az apa, anya és serdületlen fiú kapál és az apa 3 sort, az anya két sort, a fiú meg 1 sort kapál, egy előre felfognak, megkapálnak 6 sort. Csaknem teljesen azonos műámszaiban ez a most taglalt és nálunk mindennapi egy előre, mint a már irodalmi polgárjogot nyert és más viszonylatban is használt és egy szóvá összenőtt egyelőre. Ezért egyelőre, mert hiszen az egyenlővel semmi vonatkozásban sincs. — A föntebb előadottakat egyébként közvetlenül tudom, mert gyermekkoromban én is sokszor aggodva számoltam az Eseden, hogy még hány elő van hátra, amikor apámmal és testvéreimmel a krumplit kapáltuk. Meg vagyok róla győződve, hogy igen sok értelmes paraszt, ha kérdeznék tőle, hasonlóképen tudná magyarázni a tőlük ellesett egyelőre jelentését és származását.

Dr. Kiss László.

3. Sem a régi nyelvben, sem a népnyelvben nincsen meg az *egyelőre* (ejtsd: *égyelőre*) szó. Legelőször *Baróti Szabó Dávid* Kisdéd Szótárában jelenik meg 1792-

ben; ott még az a jelentése, hogy „elsődször, egy elsőben, kezdetkor, eleintén“. Tehát ott még nem az a jelentése, ami ma. *Ballagi Mór*, Szótárában (1881) van meg mai jelentése: *vorläufig*. Ez a szótár terjesztette el, már anynyira, amennyire elterjedt. Nincs ezen a szón még máig sem az élet frissesége, hanem csak a papirosíz. Nincs erre a szóra semmi szükség; mondhatjuk helyette hol ezt: 'most még', hol ezt: 'egy ideig', 'egy időig', 'valameddig', 'addig, ameddig' stb., stb.

Mivel ezt a nem régen még nem ismert szót a legtöbb ember idegennek, érthetetlennek érezte, ne csodálkozzunk rajta, hogy összetévesztették, összekeverték egy hozzá hasonló hangzású, ismert szóval, a régi *egyenlő* = 'aequalis' szóval.

A tanárok szokták is figyelmeztetni a tanulókat, hogy ne így mondják: *egyenlőre* vagy *egyelőre*, hanem: *égyelőre* (írva: *egyelőre*). Leghelyesebb azonban sehogysem mondani, sehogysem írni.

Ez az *egyelőre* szó, mint eredete, jelentésfejlődése, alkalmazása köre mutatja, nincsen közvetlen összefüggésben azzal az *elő* szóval, melynek jelentése: 'szántó-földnek olyan szélességű szalagja, amelyet a bető egyszeri végigmentében bevet'. MTSz.

Mészöly G.

Felelet a 20. kérdésre. „Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára“. Ez idézetben a „bús“ jelző magyarázata, hogy azért lenne bús a had, mert fáradt, vagy pedig mint „fekete sereg“-

nek bús megjelenése lett volna, egyik se valószínű. Egyszerűen az alliteráció kedvéért alkalmazta Kölcsey: „*Nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek Büszke vára*“, mert hiszen igazi értelme inkább a búsító. Nem a had bús, hanem ahol megjelenik, ott támad azonnal bú, baj, rettegés.

Boross István.

Felelet a 23. kérdésre. Az *asztalszék* elnevezés a mezőtúri tanyák közt is általános. Értének alatta egy kb. 70—75 cm. magas, 50—60 cm. négyzet alakú fedőlapú asztalkát. Kint áll rendesen a gangon és ebédelni, vagy vacsorázni szoktak rajta, de még inkább a vendégeket kínálják azon. Ha ismerős, rokon, vagy idegen ember jön látogatóba, azonnal előkerül az *asztalszék*, ráteszik a kenyeret ruhával letakarva, a szalonnás tányérral, sőt és paprikát, meg a bicskát s arról esznek.

Boross István.

Felelet a 25. kérdésre. Debrecenben és Hajdúszoboszlón a daku szóra, mint ruhadarabra nem emlékeznek. Legalább eddig olyan embert nem találtam. Tulajdon név „Daku“ van több Debrecenben. Hajdúszoboszlón azonban a juhász azt mondja a nagyon „*elvértett*“, vagyis rongyos bundára, hogy „*daksi*“, „*daksi bunda*“. Ez gúnyszó. Pl. „Ejnye de rossz *daksibunda* e!“

Ecsedi István.

Felelet a 26. kérdésre. A debreceni szegény ember a „*korhel*“

szót kizárólag a rest, illetve a lusta megbélyegzésére használja. A részeges embert névén nevezi „*riszeges*“-nek, *disztó riszeg*-nek, a dorbézolót „*garázda riszeg*“-nek mondja. A debreceni nép a *korhel* szót több összetételben használja. Így jelzőnek: „*korhel vín ember*“, „*korhel kölyök*“, „*nagy korhel fattyú*“. Főnévnek: „*vín korhel*“, „*gyere te korhel!*“, „*jöjjik ide csak valamék korhel!*“ — Mikor a gazda a kocsist szénáért küldi egy szekérrel, így ad mellé segítséget: „*Lesz ott egy korhel, oszt maj' segít a' neked!*“ — Vagy „*ott is a korhelség, az a baj!*“ — dorgálja embereit a gazda. „*Nincs üdő a korhelkedésre!*“ — „*Nincs üdő a korhelkedésre!*“ — Használják igének is. „*Mit korhelkednek kentek itt?!*“ — kérdi a gazda az istálló előtt pipázgató emberektől. „*Ráírunk gazduram, most olyan korhelkedő üdő (esős idő) van!*“ — felelik a munkások. „*Elkorhelkettitek tik is az üdőt!*“ ami azt jelenti, hogy eltöltötték hiába az időt.

Ecsedi István.

Felelet a 27. kérdésre. A debreceni ember azt mondja, hogy a szőlőnek, paszulynak haja van. A tengerinek még két haja is van. Az egyik a cső haja, a csuhája, a másik a tengeriszem haja (héja). A paszuly egyik fajánál kivételt tesz. Egy sárga színű paszuly fajtát, *hártyátlan büdöskűszin* vagy röviden *büdöskűszin* paszulynak nevez, azért, mert a haja is megfő. Nagyon szeretik ezt a jól fővő paszulyt.

Ecsedi István.